

CIRKELEN ROND JE ONDERZOEK

Handreiking bij het ontwikkelen van een onderzoeksopzet

VERSIE 1.0

Daan Andriessen

Martine Ganzevles

Lectoraat Methodologie van Praktijkgericht Onderzoek

Hogeschool Utrecht

2019

INHOUDSOPGAVE

1. Inleiding.....	3
Een handreiking bij het schrijven van een onderzoeksvoorstel.....	3
Kijken naar je onderzoek vanuit acht invalshoeken.....	3
Cirkelen om je onderzoek	3
Passende onderzoeksdesigns.....	4
Opzet van de handreiking	4
2. Cirkelen met het werkblad.....	5
3. Cirkelen in een consortiumgesprek	8
Ronde 1: verkennen praktijkkwestie.....	8
Ronde 2: verkennen doelen	8
Ronde 3: expliciteren van de verandertheorie	9
Ronde 4: schrijven van concept onderzoeksopzet.....	9
4. Cirkelen in een leerwerkplaats	10
Doel van de leerwerkplaats.....	10
Principes en randvoorwaarden	10
Verloop.....	10
Alternatief	11
Ervaringen	11
5. Toelichting op de acht invalshoeken.....	13
1. Kijken vanuit de praktijkkwestie	13
2. Kijken vanuit het kennisprobleem	14
3. Kijken vanuit de randvoorwaarden.....	15
4. Kijken vanuit de doelen.....	15
5. Kijken vanuit de onderzoeksvraag	17
6. Kijken vanuit deelvragen.....	18
7. Kijken vanuit de producten	19
8. Kijken vanuit de aanpak.....	20
Referenties	26

1. INLEIDING

Een handreiking bij het schrijven van een onderzoeksvoorstel

Deze handreiking biedt hulp bij het ontwikkelen van een goede onderzoeksopzet. Hij reikt onderzoekers hulpmiddelen aan om de vele facetten van een onderzoeksopzet te verhelderen: Wat is een goede onderzoeksvraag? Welke onderzoeksaanpak is passend en haalbaar? Wat zijn behulpzame deelvragen? Maar ook: welke partners moet ik betrekken en hoe worden we het eens over de opzet?

Er komt veel kijken bij het schrijven van een goede onderzoeksopzet (Verschuren & Doorewaard, 2010). De aanpak moet methodologisch kloppen en daarnaast wordt ook steeds belangrijker dat het onderzoek bijdraagt aan de praktijk (Reijmerink, 2018). Dat betekent dat onderzoekers ook moeten nadenken over de partners waarmee de het onderzoek uitvoeren en zorgen voor ‘productieve interacties’ voor tijdens en na het onderzoek zodat het onderzoek in die praktijk kan doorwerken. De partners moeten het samen eens worden over het doel, de vraagstelling en de beoogde opbrengsten van het onderzoek zodat er geen teleurstellingen ontstaan.

Deze handreiking helpt daar bij. Hij is ontwikkeld op basis van een serie workshops die ZonMw en het Lectoraat Methodologie van Praktijkgericht Onderzoek van Hogeschool Utrecht in 2018 hebben gehouden en waarin prototypes van de handreiking zijn uitgetoetst. De handreiking richt zich op onderzoek dat start vanuit een praktijkkwestie en ook als doel heeft een directe bijdrage te leveren aan die kwestie, zogenaamd praktijkgericht onderzoek (Andriessen, 2014). Het accent ligt daarbij op sociaalwetenschappelijk onderzoek aangezien de auteurs daar een achtergrond in hebben. Hoewel de handreiking is geschreven in het kader van onderzoek in de gezondheidszorg is hij breder inzetbaar voor praktijkgericht onderzoek op allerlei terreinen.

Kijken naar je onderzoek vanuit acht invalshoeken

Op basis van onze jarenlange ervaring in het Lectoraat Methodologie van Praktijkgericht Onderzoek met het coachen van onderzoekers en het beoordelen van onderzoeksvorstellen zijn wij gekomen tot acht invalshoeken die een rol spelen bij het ontwikkelen van een passende onderzoeksopzet voor een praktijkgericht onderzoek:

1. Wat is de praktijkkwestie waar je onderzoek zich op richt?
2. Wat is daarbij het kennisprobleem?
3. Binnen welke randvoorwaarden moet je onderzoek worden uitgevoerd?
4. Welke doelen beoog je met het onderzoek te bereiken?
5. Wat is de onderzoeksvraag?
6. Wat zijn de deelvragen?
7. Welke (deel)producten wil je opleveren?
8. Hoe ziet de aanpak er uit?

Deze acht vragen bleken in de workshops veel houvast te bieden bij de deelnemers om systematisch over het beoogde onderzoek na te denken. Het zijn ook vragen die binnen een samenwerkingsverband goed moeten worden doorgesproken om te voorkomen dat er misverstanden ontstaan. Deze handreiking biedt voor elk van de acht invalshoeken suggesties op welke manier ze kunnen worden besproken.

Cirkelen rond je onderzoek

Je kan bij het nadenken over het onderzoek bij elke van de acht invalshoeken beginnen. Er is niet een vaste volgorde. Je springt vaak van de ene invalshoek naar de andere. Daarom spreken we van “cirkelen rond je onderzoek”. Dit is geïnspireerd op het idee van “cirkelen rond een vraag” van Oost & Markenhof (2002), een uitstekend boekje dat kan helpen bij het ontwikkelen van een goede onderzoeksvraag. De acht invalshoeken worden meer in detail besproken in hoofdstuk vijf. Deze invalshoeken kunnen op hele verschillende manieren worden ingezet:

- Als aandachtspunten tijdens het ontwikkelen van een onderzoeksopzet. Hiervoor hebben we een werkblad ontwikkeld (zie hoofdstuk twee);
- Als agenda voor het gesprek over de onderzoeksopzet met (mogelijke) deelnemers aan een onderzoeksconsortium (zie hoofdstuk drie);
- Als te doorlopen stappen in een leerwerkplaats over passende onderzoeksdesigns (zie hoofdstuk vier).

Passende onderzoeksdesigns

ZonMw biedt op haar site een aantal handvaten om te komen tot passende onderzoeksdesigns¹. Het gesprek daar over binnen ZonMw heeft zich tot nu toe vooral gericht op doelmatigheidsonderzoek (zie Langendam, Hooft, Heus, Scholten, & Bossuyt, 2013 en May & Mathijssen, 2015) waarbij het uitgangspunt wordt gehanteerd dat de vraagstelling de passendheid van het onderzoeksdesign bepaalt. Echter, de passendheid van een onderzoeksopzet wordt door meer bepaald dan alleen de vraagstelling. Naast de vraagstelling zijn ook de doelen bepalend waaraan het onderzoek moet bijdragen. En het doel van praktijkgericht onderzoek is in veel gevallen niet alleen het ontwikkelen van kennis.

In deze handreiking betogen we dat de passendheid van onderzoeksdesigns ook wordt bepaald door de bijdrage die het onderzoek moet leveren aan vier typen doelen. Naast kennisontwikkeling zijn dat een veranderdoel, een professionaliseringsdoel en een ontwerpdoel. Het uitvoeren van een praktijkgericht onderzoek is in veel gevallen niet alleen een middel om een onderzoeksvraag te beantwoorden (en dus een kennisdoel te bereiken) maar ook om samen met betrokkenen iets leren (professionaliseringsdoel), om veranderingen te helpen realiseren (veranderdoel) en om concrete hulpmiddelen en producten te ontwikkelen (ontwerpdoel) (Andriessen, 2019).

Om te komen tot een passend design is het verstandig te bepalen hoe het kennisdoel, het ontwerpdoel, het professionaliseringsdoel en het veranderdoel een rol spelen in het onderzoek en te kijken op welke manier het onderzoek aan de doelen gaat bijdragen. Als het bijvoorbeeld wenselijk is dat het onderzoek bijdraagt aan een verandering van de werkwijze en cultuur van een zorginstelling, dan kan het handig zijn om de betrokkenen in die zorginstelling intensief in het onderzoek te betrekken. Dat vergroot de kwaliteit van de te ontwikkelen werkwijze en het draagvlak voor hun implementatie (Jagosh et al., 2012). Dit kan een overweging zijn om te kiezen voor een vorm van actieonderzoek als passend design waarin zorgprofessionals zelf samen met onderzoekers onderzoeken hoe hun werk kan worden verbeterd.

Opzet van de handreiking

De acht invalshoeken bij het cirkelen om je onderzoek staan uitgebreid beschreven in hoofdstuk 5. Hoofdstuk 2 t/m 4 beschrijven drie vormen waarin het cirkelen kan worden toegepast. Hoofdstuk 2 gaat over het gebruik van de invalshoeken met het werkblad. Hoofdstuk 3 over het cirkelen in een consortium. Hoofdstuk 4 gaat over het cirkelen in een leerwerkplaats.

¹ <https://www.zonmw.nl/nl/onderzoek-resultaten/doelmatigheidsonderzoek/passend-onderzoeksdesign/>

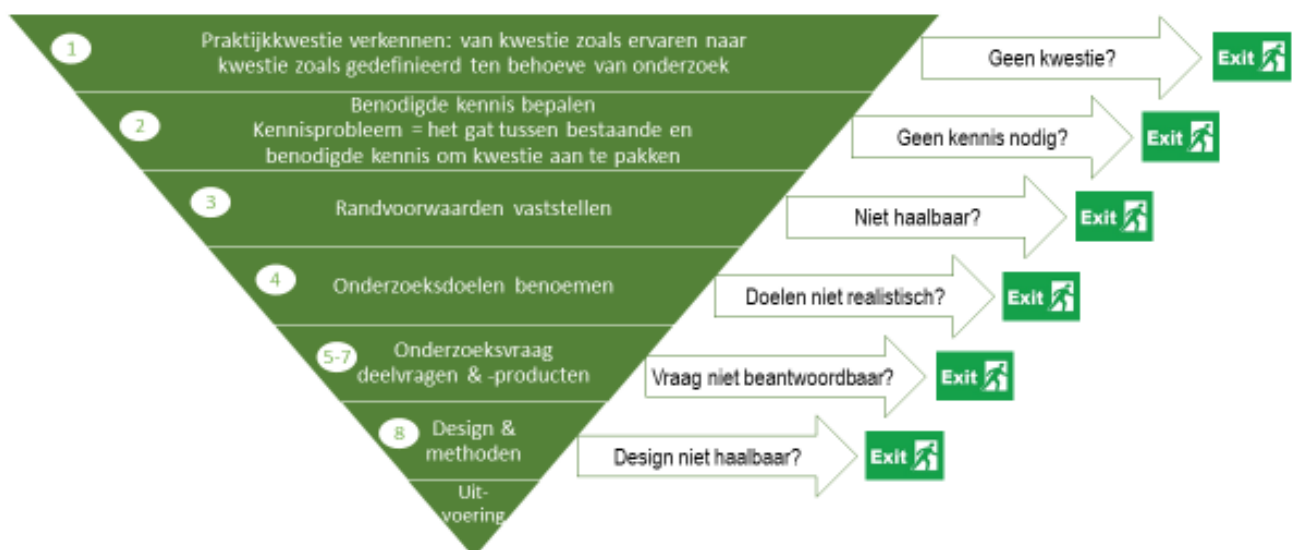
2. CIRKELEN MET HET WERKBLAD

Een goede onderzoeksopzet is consistent. Alle onderdelen passen bij elkaar: de onderzoeksdoelen passen bij de te onderzoeken kwestie, de onderzoeksvraag past bij het kennisdoel, de deelvragen passen bij de onderzoeksvraag en de aanpak past bij de doelen en de onderzoeksvraag. Het consistent maken van alle onderdelen is een belangrijke opgave bij het ontwikkelen van een onderzoeksopzet.

Onder *onderzoeksopzet* verstaan wij alle acht de invalshoeken uit het werkblad. Onderdeel van de onderzoeksopzet is de *aanpak*: de manier waarop je het onderzoek gaat uitvoeren. De aanpak is weer onder te verdelen in het overall *design* (zoals een experimenteel design of een vergelijkende casadesign) en de *methoden* voor het verzamelen en analyseren van de data.

De acht invalshoeken zijn verdeeld rondom het onderzoek omdat je met iedere invalshoek kan beginnen. Je kan starten met bedenken binnen welke randvoorwaarden het onderzoek moet plaatsvinden. Of je kan met methoden die je graag zou willen gebruiken. Misschien is er al een concept onderzoeksvraag gegeven en wil je van daaruit terug redeneren welke praktijkkwestie hier onder ligt. Ieder startpunt is goed, mits het eindresultaat consistent is.

Hoewel alle acht de invalshoeken een startpunt kunnen zijn, is een belangrijk doel van het cirkelen rond je onderzoek om te komen tot focus. Een goede onderzoeksopzet heeft focus. Je hebt immers niet onbeperkte tijd en middelen en het onderzoek moet behapbaar blijven. In het komen tot een goede focus zit er wel een volgorde in de invalshoeken, namelijk die van figuur 1. Deze wordt weergegeven in het werkblad met de cijfers.

Figuur 1: Focus aanbrengen in je onderzoek

Hierbij is het goed je te realiseren dat niet voor iedere kwestie onderzoek het juiste middel is. Als een praktijkprobleem bij nader inzien niet problematisch blijkt te zijn dan is onderzoek overbodig. Hetzelfde geldt als de benodigde kennis om het probleem aan te pakken al beschikbaar is. Ook kan het zijn dat een onderzoek wel gewenst is maar niet haalbaar of realistisch, of dat de vraag zo ingewikkeld is dat deze niet te beantwoorden is. En het komt ook voor dat een bepaald design gewenst is (zoals een gerandomiseerd experiment) maar dat dit in de betreffende situatie niet haalbaar is. Iedere invalshoek uit het werkblad kan dus een reden opleveren om te besluiten geen onderzoek te gaan doen maar iets anders, bijvoorbeeld een verandertraject in te zetten of het beleid aan te passen.

Het werkblad is een hulpmiddel bij het ontwikkelen van een goede onderzoeksopzet. Het biedt ruimte om een beschrijving te geven van alle acht de invalshoeken. Per invalshoek geeft het werkblad één of meer hulpvragen. En het geeft negen criteria waar een goede onderzoeksopzet aan voldoet:

- Een goede onderzoeksopzet is *relevant*: het betreft een onderzoek naar een kwestie in de praktijk die er toe doet; die belangrijk is. De kwestie kan een probleem zijn of een kans. Relevant praktijkgericht onderzoek levert een bijdrage aan vermindering van het probleem of het realiseren van de kans. Erachter komen of het onderzoek relevant is kan alleen door je goed te verdiepen in de praktijkkwestie en te praten met de professionals en cliënten die hier dagelijks mee hebben te maken.
- Een goede onderzoeksopzet is *verankerd*: het sluit aan bij wat we al weten over de kwestie vanuit de wetenschappelijke en vakliteratuur en de kennis die op de werkvloer aanwezig is. Het wordt hierdoor gevoed en probeert hier iets nieuws aan toe te voegen. Erachter komen of het onderzoek verankerd is kan alleen door literatuuronderzoek te doen en te praten met experts, professionals en cliënten die hier dagelijks mee te maken hebben.
- Een goede onderzoeksopzet is *haalbaar*: het is uit te voeren gegeven de beschikbare tijd, financiële middelen, expertise, menskracht, vereiste medewerking van betrokkenen, beschikbare data etc. En het is haalbaar omdat het ethisch verantwoord is. Erachter komen of het onderzoek haalbaar is kan alleen door een gedegen begroting te maken, de expertise van het team op een rijtje te zetten, de beschikbaarheid en bereidheid van de professionals en cliënten te polsen, te kijken welke data er al zijn verzameld, te onderzoeken waar vergelijkbare onderzoeken tegen aan zijn gelopen en de opzet aan ethische criteria te (laten) toetsen etc.
- Een goede onderzoeksopzet is *doelgericht*: het is helder: 1) welke kennis ontwikkeld moet worden 2) welke veranderingen er worden nagestreefd, zowel tijdens als na het onderzoek, 3) wat betrokkenen (inclusief jijzelf) zullen leren tijdens en na het onderzoek, en 4) welke concrete 'dingen' gerealiseerd gaan worden zoals bijvoorbeeld een app, een checklist, een protocol of een instrument. Erachter komen of de opzet doelgericht is kan alleen door met de betrokkenen te verkennen wat er nodig is qua kennisontwikkeling, veranderingen, leren en producten.
- Een goede onderzoeksopzet is *productief*: het levert bij uitvoering op wat er is beloofd. Erachter komen of dit zo is kan alleen door een gedegen planning te maken waarin staat aangegeven wat wanneer wordt opgeleverd en te checken of de planning realistisch is.
- Een goede onderzoeksopzet is *functioneel*: de vraag heeft een heldere onderzoeksfunctie. Dit begrip is door Oost (1999) geïntroduceerd en geeft aan wat de functie is die een onderzoek in een bepaalde context vervult. De functie wordt bepaald door het type onderzoeksresultaat en Oost & Markenhof (2002) maken onderscheid in zes mogelijke functies: beschrijven, vergelijken, definiëren, evalueren, verklaren en ontwerpen. Een onderzoeksopzet is functioneel wanneer deze een herkenbare onderzoeksvraag bevat waarvan duidelijk is op welke van deze zes functies de vraag betrekking heeft. Erachter komen of de onderzoeksvraag functioneel is kan door zelf te kijken of de vraag eenduidig is en de vraag ook voor te leggen aan anderen.
- Een goede onderzoeksopzet is *logisch*: de onderdelen passen op een logische manier bij elkaar en tellen samen op tot het beoogde eindresultaat. Een belangrijke hulpmiddel hierbij is het formuleren van deelvragen. Door het stellen van deelvragen die logisch volgen uit de onderzoeksvraag kan je een onderzoek opdelen in onderdelen. Van iedere deelvraag kan vervolgens worden aangegeven met behulp van welke onderzoeksmethoden de vraag beantwoord wordt. Erachter komen of een onderzoeksopzet logisch is kan door te controleren of de deelvragen alle informatie opleveren die nodig is om de onderzoeksvraag te beantwoorden.
- Een goede onderzoeksopzet is *passend*: het design en de onderliggende methoden passen bij de onderzoeksdoelen, de onderzoeksvraag en de deelvragen, gegeven de randvoorwaarden. Erachter komen of een onderzoeksopzet passend is kan door te controleren of met de aanpak de vereiste kennis met de gewenste kwaliteit kan worden ontwikkeld en of de aanpak ook leidt tot de gewenste veranderingen, professionalisering en producten.
- Een goede onderzoeksopzet is *consistent*: alle acht invalshoeken passen bij elkaar. Erachter komen of een onderzoeksopzet consistent is kan door samen met anderen vanuit iedere invalshoek te kijken of het onderzoek daar aan voldoet.

Werkblad Cirkelen rond je onderzoekopzet

Naam onderzoek:

Praktijkkwestie verkennen:
Kwestie:
 Wat is de ongewenste situatie? Welke kans ligt er om de praktijk te ontwikkelen?

1

Aanpak ontwerpen:
Design:
 Uit welke onderdelen bestaat het project en hoe worden die gecombineerd? Hoe participeren de betrokkenen in het project?
 Hoe participeert de onderzoeker in de praktijk?

8-1

Methoden:
 Welke methoden worden ingezet?

8-2

Benodigde kennis bepalen:
Kennisprobleem:
 Wat is al wel en wat nog niet bekend over de (aanpak van) de kwestie?

2

Randvoorwaarden vaststellen:
Randvoorwaarden:
 Welke beperkingen en mogelijkheden zijn er voor het onderzoek (toepijld, nree, middelen, etische aspecten, veiligheid etc.)?

3

Vraag stellen:
Onderzoeksvraag:
 Welke vraag wil je tijdens het onderzoek beantwoorden? Is die vraag definiërend, beschrijvend, vergelijkend, evaluerend, verklarend of ontwerpend?

5

Vraag opdoelen:
Deelvragen:
 Welke deel vraag wil je tijdens het onderzoek beantwoorden? Zijn die vragen definiërend, beschrijvend, vergelijkend, evaluerend, verklarend of ontwerpend?

6

Doelen beoemen:
Kennisdoel:
 Welke kennis wil je ontwikkelen tijdens het onderzoek?

4-1

Veranderdoel:
 Welke veranderingen wil je realiseren met het onderzoek?

4-2

Professionaliseringsdoel:
 Wie wil je wat leren leren met het onderzoek?

4-3

Ontwerpdoel:
 Wat wil je maken tijdens het onderzoek?

4-4

Producten bepalen:
(Deel) producten:
 Welke concrete (deel) producten worden opgeleverd? Wat is er af als het af is?

7

2018 Daan Andriessen | Lectoraat Methodologie van Praktijgericht Onderzoek Hogeschool Utrecht | www.methodologie.hu.nl

3. CIRKELEN IN EEN CONSORTIUMGESPREK

De praktijk is bij praktijkgericht onderzoek altijd het startpunt en mensen uit de praktijk zijn altijd intensief betrokken. Professionals, cliënten en beleidmakers weten niet alleen vaak heel veel over de praktijkkwestie, hun inbreng en steun is ook nodig om tot relevante en zinvolle resultaten te komen en de veranderingen te realiseren die nodig zijn. Daarom vindt praktijkgericht onderzoek vrijwel altijd plaats binnen een consortium van partijen. Voor het succes van het onderzoek is het van belang dat alle partijen vanaf het eerste begin zijn betrokken bij de ontwikkeling van de onderzoeksopzet. Het werkblad uit hoofdstuk 2 is een handig hulpmiddel bij het voeren van de gesprekken binnen zo'n consortium over onderzoek. Dit kan bijvoorbeeld door vier workshops te organiseren. In dit hoofdstuk beschrijven we wat er in die workshops kan worden besproken.

Workshops 1: Kennismaken en formuleren van de praktijkkwestie

In de eerste workshop kunnen de potentiële deelnemers aan een consortium met elkaar kennismaken en samen de praktijkkwestie verkennen (invalshoek 1). In hoofdstuk 5, box 2 en 3 staat een aantal vragen die daarbij kunnen helpen. Belangrijk is dat de perspectieven van alle belangrijke betrokkenen worden meegenomen. Cliënten kunnen een situatie anders beleven dan zorgverleners of het management. Na de verkenning van de kwestie kunnen de onderzoekers binnen het consortium een eerste literatuurverkenning uitvoeren om te kijken wat er al bekend is over de kwestie, de eventuele oorzaken en oplossingen. In hoofdstuk 5, box 4 staat een aantal onderwerpen waarover je in literatuuronderzoek informatie zou kunnen verzamelen. Dit kan leiden tot het formuleren van een kennisprobleem waarnaar nader onderzoek zou moeten plaatsvinden (invalshoek 2).

Workshop 2: verkennen van de doelen en de onderzoeksvraag

Zodra helder is wat er over de kwestie al bekend is en wat nog niet, kunnen de deelnemers in een tweede workshop verkennen wat zij met het onderzoek zouden willen bereiken. Een manier om dat te doen is door vier grote vellen op te hangen voor de vier mogelijke doelen van het onderzoek (het kennisdoel, het professionaliseringsdoel, het veranderdoel en het ontwerpdoel) en je deelnemers te vragen op post-its op te schrijven welke doelen zij belangrijk vinden en deze op het betreffende vel te laten plakken (invalshoek 4). Vervolgens kan je deze samen clusteren en prioriteren. Belangrijke overwegingen hierbij zijn de haalbaarheid binnen de randvoorwaarden (invalshoek 3) en het antwoord op de vraag waar het onderzoek eindigt en anderen het stokje over gaan nemen. Is bijvoorbeeld de implementatie van een nieuwe werkwijze wel of geen onderdeel van het onderzoek? Richt het onderzoek zich alleen op het ontwikkelen of valideren van een nieuwe methode of wordt het zo ingericht dat er ook al gewerkt wordt aan de noodzakelijke veranderingen binnen de organisatie en aan de professionalisering van het personeel? Hoofdstuk 5 geeft suggesties voor de prioritering.

Bij het bespreken van de doelen kan blijken dat de doelen en de onderliggende belangen van de consortiumleden sterk uiteen lopen. Het voorkomt teleurstellingen als je hier bij de start aandacht aan besteedt en je de verwachtingen over wat het onderzoek wel en vooral ook niet gaat bereiken helder maakt. Wanneer er veel verschillende partners in het consortium zitten zal soms niet meteen duidelijk zijn dat prioriteiten tussen de partners verschillen. Om de positie van de partners in het consortium te verhelderen kan het helpen om dit ruimtelijk zichtbaar te maken. Schrijf hiervoor de vier typen doelen ieder op een A4 en leg deze in de ruimte op de grond. Vraag vervolgens aan de consortiumpartners om zich ten opzichte van de doelen te positioneren door het dichtste te gaan staan bij de doelen die zij het belangrijkste vinden. Dit gaat het beste met drie doelen want die kan je in een driehoek leggen. Dus beperk deze oefening even tot het kennisdoel, het professionaliseringsdoel en het veranderdoel. Wanneer iedereen zijn plek heeft gevonden vraag dan aan de deelnemers wat maakt dat zij daar zijn gaan staan en hoe zij aankijken tegen de anderen. Onderzoek samen hoe de partners zijn verdeeld over de doelen, tussen welke partners er grote afstanden bestaan, en waar mogelijk tegengestelde belangen zichtbaar worden. Bespreek deze. Eventueel kan je partners die ver uit elkaar staan uitnodigen om tijdelijk even van plek te wisselen en te kijken hoe de wereld er vanuit die plek uit ziet. Dit kan het wederzijds begrip voor elkaars positie vergroten. Probeer daarna samen overeenstemming te bereiken over een eerste formulering van de onderzoeksvraag. In paragraaf 5.5 worden daarvoor tips gegeven.

Workshop 3: Veranderstrategie, deelvragen en onderzoekopzet

Nadat de doelen zijn bepaald kunnen de onderzoekers in het consortium een eerste versie schrijven van een onderzoeksvoorstel waarbij zij zich richten op het beschrijven van de praktijkkwes- tie, de randvoorwaarden, de doelen en de onderzoeksvraag.

Een belangrijke vraag die daarbij dient te worden beantwoord is hoe de vier typen doelen met elkaar samenhangen. Via welke activiteiten leidt de kennisontwikkeling tot professionalisering en hoe draagt die weer bij aan de veran- dering? Deze vraag kan worden beantwoord door het samen expliciteren van de verandertheorie, de *Theory of change* (Stein & Valters, 2012) die aan het onderzoek ten grondslag ligt. Deze theorie geeft antwoord op de vraag via welke activiteiten het onderzoek gaat bijdragen aan de praktijkkwes- tie. Een goede verandertheorie voor een praktijkgericht onderzoek gaat zowel over de weg waarlangs de onderzoeksresultaten doorwerken naar de praktijk, als over de manier waarop de onderzoeksactiviteiten zelf doorwerken naar de praktijk. Immers, een praktijkgericht onderzoek vindt plaats in en met de praktijk en is op zichzelf daarmee al een interventie in die praktijk. De inter- ventiemogelijkheden die een praktijkgericht onderzoek biedt, kunnen door het formuleren van een verandertheo- rie beter worden benut.

Wanneer er bijvoorbeeld voor wordt gekozen om zorgprofessionals in de uitvoering van het onderzoek te betrek- ken, wat zijn dan de vooronderstellingen over de manier waarop zij daarvan profiteren? Gaan zij er iets van leren en zo ja wat? Hoe kan dit leren verder worden versterkt? Wat is daarvoor nodig? En als de resultaten straks bekend zijn, via welke activiteiten werken deze dan door in de praktijk? Wie is daarvoor nodig en wat gaan deze partners doen? Het kritisch bekijken van de vooronderstellingen van alle partners over de doorwerking van het onderzoek kan leiden tot aanpassingen in de doelen of de onderzoeksactiviteiten. Het kan zelfs leiden tot aanpassing van het consortium omdat blijkt dat partners die belangrijk zijn bij het realiseren van de verandertheorie nog niet zijn be- trokken. Meer informatie over het maken van een verandertheorie is te vinden in (Vogel, 2012) en over het bege- leiden van een sessie over de verandertheorie van het onderzoek is te vinden in (Taplin & Rasic, 2012).

Op dezelfde manier kan besproken worden via welke didactische aanpak het professionaliseringsdoel gerealiseerd gaat worden en via welke ontwerpaanpak aan het ontwerpdoel gewerkt gaat worden. Daarna kan worden gebrain- stormd over de onderzoeksanpak. Het formuleren van deelvragen kan daarbij behulpzaam zijn. De uitdaging is uiteindelijk om te komen tot een aanpak die passend is bij alle vier de typen doelen.

Workshop 4: Inrichten van de samenwerking

Het doorlopen van deze drie rondes levert voldoende materiaal op opleveren voor het schrijven van een concept van een onderzoekopzet waarin consistent aandacht wordt besteed aan de acht invalshoeken van het werkblad. Dit concept voorstel kan in een laatste workshop aan de consortiumpartners worden voorgelegd. In deze workshop kan je vervolgens concrete afspraken maken over de taakverdeling, de verschillende rollen, de financiën, de plan- ning en de principes van samenwerking.

4. CIRKELEN IN EEN LEERWERKPLAATS

Het leren ontwikkelen van een goede onderzoeksopzet is nuttig voor onderzoekers en leden van consortia, maar ook voor leden en secretarissen van programmacommissies van subsidieverstrekkers. Samen verkennen welke invalshoeken een rol spelen bij het passend maken van een onderzoeksdesign en elkaars overwegingen daarbij leren kennen, kan helpen om leden in programmacommissies beter te laten samen werken en het gesprek over alternatieve onderzoekdesigns beter te voeren. Het organiseren van een leerwerkplaats kan hierbij helpen.

Doel van de leerwerkplaats

Doel van de leerwerkplaats is gezamenlijk een visie te ontwikkelen over passende onderzoeksdesigns voor een specifiek onderzoeksprogramma en elkaars positie daarbij beter te leren kennen. De leerwerkplaats is een eenmalige bijeenkomst en heeft de vorm van een rollenspel waarbij de deelnemers naspelen dat zij een consortium vormen dat op zoek gaat naar een passende onderzoeksopzet voor een onderzoek. Voor de praktijkkwestie wordt een echte casus gebruikt die aansluit bij de belevingswereld van de deelnemers.

Principes en randvoorwaarden

De leerwerkplaats is gebaseerd op de volgende principes:

- Er wordt gewerkt met een echte casus.
- De deelnemers redeneren samen systematisch van praktijkkwestie naar aanpak met behulp van het werkblad uit hoofdstuk 2.
- Daarbij kruipen de deelnemers in de huid van de verschillende leden van het consortium en andere betrokkenen zoals:
 - Opdrachtgever;
 - Werkveld (zorgprofessionals, beleidsmedewerkers, managers);
 - Onderzoeker (universiteit en hbo);
 - Commissielid;
 - Doelgroep (patiënten, cliënten).
- Waarbij de deelnemers in het rollenspel de onderlinge dynamiek tussen de verschillende partijen kunnen ervaren.

Randvoorwaarden voor succes zijn:

- 6-12 deelnemers;
- 3,5 uur tijd;
- herkenbare casus (anoniem) die niet te complex is;
- alle rollen zijn goed vertegenwoordigd (bv vertegenwoordiger gemeente, doelgroep);
- er is een moderator die het gesprek helpt vastleggen, kritische vragen stelt en de tijd bewaakt.

Verloop

Het verloop is als volgt. Vooraf wordt de casus samengevat in een A4. Daarbij ligt de nadruk op het beschrijven van de praktijkkwestie en de randvoorwaarden. De aanpak die in het echt uiteindelijk is gekozen wordt niet vermeld. Deze informatie is wel beschikbaar voor de moderator. Vooraf worden ook de rollen verdeeld. Hierbij is het verstandig om de deelnemers een rol te geven die zo dicht mogelijk ligt bij hun huidige rol of een rol waarmee zij in het verleden ervaring hebben gehad.

In de ruimte worden acht flip-overvellen aan de muur gehangen, voor iedere invalshoek van het werkblad één. Het rollenspel start met een korte toelichting door de moderator op het doel en de opzet van de leerwerkplaats. Daarna is er 10 minuten tijd om de casus te lezen en verduidelijkende vragen te stellen. Hierna start het rollenspel in de vorm van een vergadering van het consortium, waarbij de groep afsprekt wie in de bespreking de rol van voorzitter op zich neemt. De groep krijgt 1,5 tot 2 uur de tijd om aan de hand van het werkblad alle acht invalshoeken voor het maken van een onderzoeksopzet met elkaar te bespreken. Wanneer de groep uitspraken doet over een van de acht invalshoeken dan schrijft de moderator dit op de betreffende flip-over vel op. De vellen vormen het collectieve geheugen van de groep.

Wanneer het gesprek stopt, stelt de moderator een vraag over een van de invalshoeken die nog onderbelicht zijn. Ook stelt de moderator kritische vragen met het oog op de consistentie van de invalshoeken, bijvoorbeeld: hoe past de onderzoeksvraag die jullie nu formuleren bij de doelen? Hoe passen de doelen bij jullie definitie van het praktijkprobleem? Wat maakt dit design passend gegeven wat jullie met het onderzoek willen bereiken? Tegelijkertijd bewaakt de moderator de tijd en maant waar nodig tot voortgang. Indien nodig geeft de moderator een toelichting op het werkblad. Hoofdstuk 5 geeft daarvoor achtergrondinformatie.

Na afronding van het rollenspel vindt er een nabespreking plaats. Allereerst wisselen de deelnemers ervaringen uit: Hoe was het om in de rol te kruipen? Was er voor die rol voldoende aandacht binnen de groep? Kon je de belangen van jouw rol voldoende behartigen? Dan wordt het resultaat besproken: Ligt er een goede onderzoeksopzet? Vol-doet deze aan de criteria die op het werkblad staan? Waar wringt het? Zou dit voorstel goedgekeurd worden door de commissie? Tot slot wordt stilgestaan bij het geleerde: wat hebben we hiervan geleerd? Wat betekent dit voor de criteria die wij als commissie willen hanteren bij onze calls? Waaraan willen we in onze calls meer aandacht besteden?

Alternatief

Een alternatieve variant met een spelelement is om twee groepen parallel aan dezelfde casus te laten werken. Voordat de nabespreking begint kunnen de twee groepen bij elkaar kijken, waarbij de ene groep de beoordelingscommissie speelt voor de andere groep. De sterkten en zwakten van de onderzoeksopzet kunnen worden besproken en de 'commissie' kan een besluit nemen over toekenning van de subsidie. Dit competitieve element kan een positieve invloed hebben op het proces.

Ervaringen

In 2017 en 2018 is deze aanpak viermaal uitgetoetst met verschillende programmacommissies van ZonMw. Deelnemers waren overwegend positief (zie Box 1). Deelnemers concludeerden dat het bespreken van de vier doelen in een commissie heel nuttig is. Per call kan worden besproken of alle vier de doelen voor die call van toepassing zijn. Ook herkenden deelnemers dat consortiumpartners verschillend belang kunnen hechten aan de doelen. Zo constateerde een deelnemer dat Zonmw programma's die alleen gericht zijn op kennisdoelen voor gemeenten minder interessant zijn. Ook werd de meerwaarde ingezien van het betrekken van de doelgroep bij de ontwikkeling van de onderzoeksopzet: "betrek degenen erbij voor wie de kennis bedoeld is". Een andere ervaring was dat het in het gesprek soms lastig was om de praktijkkwestie op het vizier te houden. Dan namen de onderzoekers het voortouw en dreef het onderzoek af van de werkelijke kwestie. In meerdere werkplaatsen werd de conclusie getrokken dat het nuttig is om in de fase van de vooraanmelding voor een call ruimte te bieden aan consortia in om de aanpak uit hoofdstuk 3 te hanteren en hen de leerwerkplaats als workshop aan te bieden.

Box 1: Reacties op de Leerwerkplaats Passend Onderzoeksdesign

"Liefst alle medewerkers en commissieleden van een betreffend programma een dergelijke sessie door laten maken"

"Werkt goed"

"Realistisch. Brengt dynamiek in beeld. Consequenties voor samenstelling commissie"

"Ladder met zes typen vragen heel behulpzaam"

"Bruikbaar bij beoordeling"

"Soms moet je eerst onderzoek doen voordat je het veranderdoel en het professionaliseringsdoel kan bepalen"

"De vier doelen heel belangrijk. Bevordert co-creatie. Geen 'onderzoeksfeestje'"

"Bied alternatieve designs aan"

"Casus is al sterk sturend"

"Herkenbaar"

"Sommige stappen overlappen"

"Goed om de praktijkwestie grondig te verkennen"

"Gesprek tussen rollen is interessant -> grote verschillen"

Tot slot kwamen in de werkplaatsen een aantal consequenties voor de beoordelingscriteria van onderzoek aan de orde. De volgende (aanvullende) beoordelingscriteria werden geformuleerd:

1. "De doelgroep moet direct profijt van het onderzoek hebben"
2. "Onderbouw de definiëring van de praktijkwestie. Verantwoord het proces van vraagdiagnose"
3. "Maak het veranderdoel en professionaliseringsdoel expliciet. Laat zien hoe deze doorwerken in de onderzoeks aanpak"
4. "Geef aan in welke fase van innovatie het project zit"
5. "Verantwoord het type onderzoeksvraag"
6. "Verantwoord borging / commitment / eigenaarschap"
7. "Zorg voor consistentie tussen doelen, vraag en aanpak"

5. TOELICHTING OP DE ACHT INVALSHOEKEN

Het cirkelen rond je onderzoek vanuit acht invalshoeken kan helpen om te komen tot een goede onderzoekopzet. Het werkblad uit hoofdstuk 2 kan daarbij behulpzaam zijn. In dit hoofdstuk wordt nader ingegaan op de acht invalshoeken. We beschrijven iedere invalshoek en geven hulpmiddelen die kunnen bijdragen aan verheldering.

1. Kijken vanuit de praktijkkwestie

Problemen bestaan niet als objectieve entiteiten in de werkelijkheid. Hans Vermaak (2009, p.115) stelt: “Vraagstukken leiden geen autonoom bestaan. Iets wordt pas als een probleem of issue ervaren als iemand dat ervan maakt. Vraagstukken zijn dus altijd geconstrueerd”. Hoogleraar Joseph Kessels (persoonlijke communicatie) benadrukt het subjectieve van problemen nog sterker: “Een probleem is een interpretatie van een gevoel van onbehagen”. Problemen zijn dus altijd subjectief en het is van belang stil te staan vanuit wiens perspectief een probleem wordt gedefinieerd.

Vermaak spreekt over ‘vraagstukken’ maar wij hebben het liever over praktijkkwesties. Een vraagstuk lijkt te verwijzen naar een vraag terwijl een vervelende situatie niet altijd als vraag wordt ervaren. Ook focussen wij niet alleen op problemen. Praktijkgericht onderzoek kan ook gaan over kansen, over nieuwe mogelijkheden. Vandaar de term ‘praktijkkwestie’. Dit kan zowel een probleem zijn als een kans. Jan Dik Zegel (2016) maakt dit onderscheid ook en spreekt van enerzijds een verbeteropdracht en anderzijds een ontwikkelopdracht. Een verbeteropdracht is gericht op het verminderen van een problematische situatie en een ontwikkelopdracht op het uitwerken van een nieuwe mogelijkheid voor een situatie die niet per se als problematisch wordt gezien.

Een belangrijke invalshoek bij het maken van een opzet voor een praktijkgericht onderzoek is het verkennen van deze praktijkkwestie. Tijdens die verkenning kan het voor komen dat je constateert dat er zo weinig over de kwestie bekend is dat het onderzoek dáár over zou moeten gaan. Dat kan dan bijvoorbeeld tot gevolg hebben dat het kennisdoel simpelweg het in kaart brengen van de kwestie zou moeten zijn en dat als onderzoeksvraag een beschrijvende vraag wordt gesteld, bijvoorbeeld: wat is de omvang van het probleem? Of dat de onderzoeksvraag een verklarende vraag zou moeten zijn, bijvoorbeeld: wat zijn de oorzaken van het probleem?

In box 2 en 3 staat een aantal hulpvragen die bij deze verkenning kunnen worden gebruikt. Box 2 gaat over problemen en box 3 over kansen. Bij problemen is het verstandig om een diagnose te doen van het probleem: enerzijds vaststellen wat de kenmerken zijn van de problematische situatie en anderzijds wat mogelijke oorzaken zijn. Bij kansen gaat het veel meer over het in kaart brengen van de gewenste situatie en de mogelijkheden.

Box 2: Hulpvragen bij het verkennen van een probleem:

- Over welke kwestie binnen het thema maakt men zich druk?
- Wat gaat er in de praktijk mis op het gebied van dit onderwerp? En volgens wie?
- Waarom is dat onderwerp belangrijk?
- Waar speelt het zich af?
- Wat zijn de gevolgen?
- Hoe is het zo gekomen?
- Wat maakt dat er nog niets aan is gedaan?
- Wat zijn onderliggende oorzaken?
- Welk beeld hebben de betrokkenen van de gewenste situatie?

Box 3: Hulpvragen bij het verkennen van een kans:

- Welke nieuwe mogelijkheden zijn er?
- Wat willen betrokkenen bereiken?
- Welk beeld hebben de betrokkenen van de gewenste situatie?
- Wat is er nodig om die gewenste situatie te bereiken?
- Wat zijn de beperkingen waar we mee te maken hebben?

2. Kijken vanuit het kennisprobleem

Onderzoek is primair bedoeld om kennis te ontwikkelen (bij invalshoek 4 zullen we zien dat onderzoek ook een instrument kan zijn om mensen iets te leren, veranderingen te realiseren en producten te ontwikkelen). Bij invalshoek 2 gaat het erom te bepalen welke kennis noodzakelijk is voor de praktijkvraag en welk deel van die kennis nog niet voldoende beschikbaar is (vanuit de literatuur of de expertise van de mensen in de praktijk). De centrale vraag bij deze invalshoek is: wat is wel en wat is nog niet bekend over (de aanpak van) de kwestie? Beantwoorden van deze vraag gaat in vier stappen:

1. Vaststellen benodigde kennis: wat moeten we weten om met de praktijkvraag aan de slag te gaan?
2. Uitzoeken beschikbare kennis: welke kennis is al beschikbaar vanuit de wetenschappelijke en vakliteratuur en bij de betrokkenen in de praktijk en wat is de kwaliteit van deze kennis?
3. Wat is het gat tussen de benodigde en beschikbare kennis? Dit gat noemen we het kennisprobleem.
4. Welk deel van dat gat gaat dit onderzoek vullen? Dit is een eerste stap naar het bepalen van het kennisdoel van het onderzoek.

Box 4: functie van literatuuronderzoek bij een praktijkgericht onderzoek:

Definiëren:

- Welke centrale begrippen gebruik ik en hoe definieer ik die?

Beschrijven van de kwestie:

- Wat zijn volgens de literatuur de kenmerken van de kwestie? Waar moet ik op letten?
- Wat zijn volgens de literatuur de kenmerken van de gewenste situatie? Wanneer is een situatie goed/effectief?

Verklaren van de kwestie:

- Wat zijn volgens de literatuur oorzaken of redenen dat dit probleem optreedt?

Ontwerpen van de oplossing:

- Welke oplossingen biedt de literatuur?
- Welke eisen worden in de literatuur aan de oplossing gesteld?

Evalueren van de oplossing:

- Wat zijn volgens de literatuur zoal de problemen met bepaalde oplossingen?

Verklaren van de oplossingen:

- Wat zijn volgens de literatuur redenen dat een bepaalde oplossingen wel of niet werkt?
- Wat zijn volgens de literatuur voorwaarden voor succes?

Ontwerpen van het onderzoek zelf:

- Welke methoden voor dataverzameling kan ik gebruiken?
- Welke methoden voor data-analyse kan ik gebruiken?
- Operationaliseren van te meten begrippen. Bv. Wat zijn bestaande vragenlijsten?

We lopen deze stappen even kort langs:

- De eerste stap van het vaststellen benodigde kennis is deels ook al aan de orde gekomen bij het verkennen van de praktijkvraag. Hierbij spelen experts en betrokkenen uit de praktijk een belangrijke rol.

- De tweede stap betreft onder andere het doen van literatuuronderzoek. Box 4 geeft zeven functies die literatuuronderzoek kan hebben in een praktijkgericht onderzoek. Naast literatuuronderzoek is er vaak bij experts, professionals en cliënten ook veel kennis beschikbaar over de kwestie. Soms is die kennis al zo rijk dat het belangrijkste doel van een onderzoek is om deze kennis te expliciteren en te valideren.
- Stap drie, het bepalen van het kennisprobleem, gebeurt in nauw overleg met betrokkenen uit de praktijk. Bij deze stap is het gevaar groot dat de onderzoeker zich teveel laat leiden door eigen inzichten of interesses waardoor de kans bestaat dat de uiteindelijke onderzoeksvraag te ver afstaat van de praktijk.
- De vierde stap, het concretiseren van het kennisdoel, is noodzakelijk omdat een onderzoek vrijwel nooit het gehele kennisgat van stap 3 kan vullen. Afbakening is noodzakelijk. Dat heeft ook te maken met de randvoorwaarden van het onderzoek. Daarover gaat de volgende invalshoek.

3. Kijken vanuit de randvoorwaarden

De mogelijkheden om onderzoek te doen zijn altijd beperkt, bijvoorbeeld door:

1. Financiële middelen
2. Beschikbaarheid van onderzoekscapaciteit
3. Toegang tot de praktijk en de mate van medewerking van organisatie, zorgprofessionals en cliënten
4. Beschikbaarheid van onderzoeksdata
5. Ethische overwegingen
6. Wettelijke beperkingen

Het systematisch in kaart brengen van deze randvoorwaarden is een belangrijke activiteit bij het maken van een onderzoeksopzet.

4. Kijken vanuit de doelen

Praktijkgericht onderzoek beoogt direct en indirect bij te dragen aan praktijkkwesties en dat betekent dat het onderzoek vrijwel altijd multidisciplinair is (en niet alleen medisch, technisch of sociaalwetenschappelijk). Zelfs bij een puur medische of technische kwestie speelt altijd de vraag wat er nodig is om de resultaten van het onderzoek te laten doorwerken in de praktijk. De ontwikkeling van nieuwe behandelmethoden of nieuwe technologie vereist altijd implementatie, waarbij betrokkenen (zorgprofessionals, cliënten, managers, zorgverzekeraars etc.) hun gedrag dienen te veranderen. Dit betekent dat aan ieder praktijkgericht onderzoek sociaalwetenschappelijke kanten zitten.

Traditioneel zijn we gewend onderzoek te scheiden van implementatie: eerst onderzoeken, dan dissemineren, implementeren en opschalen. Deze strikte scheiding kan de daadwerkelijke doorwerking van het onderzoek naar de praktijk belemmeren. Voor succesvolle implementatie kan het nodig zijn betrokkenen uit de praktijk in het onderzoek te betrekken en al tijdens het onderzoek activiteiten te ontplooiën die succesvolle doorwerking bevorderen. Daarom is het verstandig bij het maken van een onderzoeksopzet al na te denken over de doorwerking van het onderzoek.

Onderzoek kan volgens Morrow, Goreham, & Ross (2017) op vier manieren doorwerken naar de praktijk:

1. Door het direct gebruik van kennis;
2. Door het direct gebruik van onderzoeksproducten;
3. Door een effect op individuen;
4. Door een effect op groepen / organisaties.

Dit betekent dat een onderzoek evenzoveel doelen kan hebben:

- Ad 1. *Een kennisdoel.* Ieder onderzoek heeft het ontwikkelen van nieuwe kennis onderzoek als doel, anders is het geen onderzoek. Wij verstaan hierbij onder nieuwe kennis: feitelijke, extern geverifieerde 'content'

die op een logische manier is geordend en expliciet is gemaakt (Markauskaite & Goodyear, 2017). Dit doel noemen we ook wel *kennisontwikkeling*.

- Ad 2. *Een ontwerpdoel*. Dit doel komt vooral voor bij ontwerp(gericht) onderzoek waarin het ontwikkelen van een 'ding' centraal staat. Dat kan zijn omdat tijdens het maken van het ding er veel kennis wordt ontwikkeld over de praktijkkwestie en over mogelijke oplossingen, zoals bij research through design (Stappers & Giaccardi, 2017) of omdat het maken van het ding (een app, apparaat, methode) op zichzelf het doel is van het onderzoek (Van Aken & Andriessen, 2011). Dit doel noemen we ook wel *productontwikkeling*. Zodra het ontwerpen van een ding een expliciet doel is, dan moet in de aanpak ook aandacht worden besteed aan de manier waarop ontworpen gaat worden: de ontwerpaanpak.
- Ad 3. *Een professionaliseringsdoel*. Onderzoek doen is altijd leerzaam, in ieder geval voor de onderzoeker. Dus er is altijd sprake van professionalisering. Het doel om mensen iets te laten leren kan ook een expliciet doel zijn in een onderzoek. Onderzoek dient dan als didactisch instrument (Markauskaite & Goodyear, 2017). Het doel is om individuen tijdens het onderzoek iets te laten leren door ze bij het onderzoek te betrekken. Dat kunnen zorgprofessionals zijn, cliënten, beleidsmedewerkers, eigenlijk iedereen die bij een praktijkkwestie is betrokken. Omdat het leren soms dieper gaat dan alleen professionalisering in je vak, bijvoorbeeld omdat je tijdens het onderzoek meer leert over je zelf, noemen we dit doel ook wel *persoonsontwikkeling*. Zodra een onderzoek een expliciet professionaliseringsdoel heeft, dan moet er in de aanpak aandacht zijn voor de manier waarop dat leren plaatsvindt: de didactische aanpak.
- Ad 4. *Een veranderdoel*. Het uitvoeren van een onderzoek kan een krachtig veranderinstrument zijn (Van Lieshout, Jacobs, & Cardiff, 2017). In het onderzoek worden dan interventies gepleegd in de praktijk, niet alleen om de effecten van die interventies te bestuderen (zoals bij een experiment) maar ook om verandering te realiseren in de praktijk. Bij het veranderdoel kan het enerzijds gaan om veranderingen op individueel niveau (gedragsverandering) en anderzijds om veranderingen op collectief niveau (systeemverandering). Deze laatste zijn veranderingen in het systeem waar de praktijkkwestie onderdeel van uit maakt, bijvoorbeeld veranderingen in beleid, cultuur, processen, financiering, procedures, wijze van werken etc.. Dit noemen we ook wel systeemontwikkeling.

Er is veel voor te zeggen om een praktijkgericht onderzoek niet alleen te richten op het kennisdoel. Volgens Vermaak (2009) versterken veranderen, professionaliseren en onderzoeken elkaar. En wij voegen daar nog aan toe dat ook ontwerpen als activiteit veel synergie heeft met de andere doelen. Tegelijkertijd maakt het stellen van meer doelen een onderzoek ambitieuzer en iedere keer is de vraag hoe realistisch dit is gegeven de randvoorwaarden. Het stellen van prioriteiten is eigenlijk altijd noodzakelijk. Drie vragen zijn hierbij belangrijk:

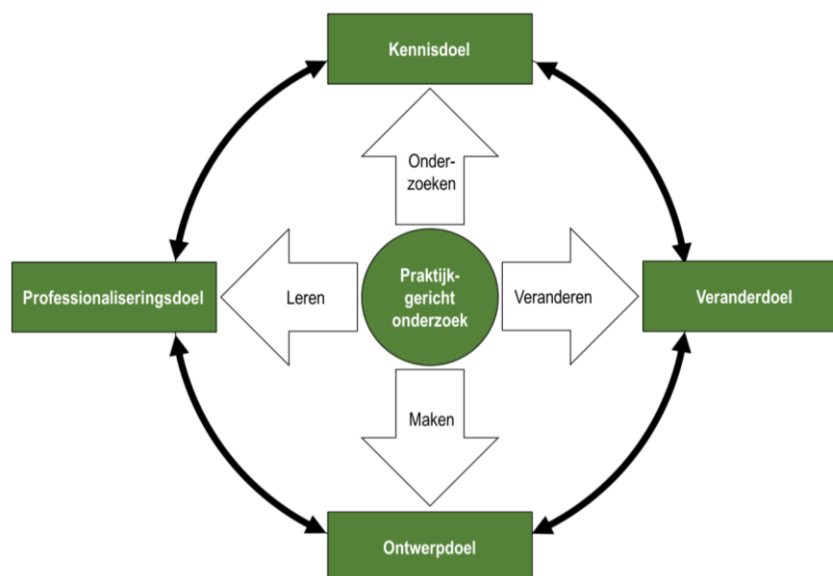
1. Wie heeft welke verantwoordelijkheid in het realiseren van de doelen?
2. Wat is haalbaar binnen het onderzoek?
3. Waar start het onderzoek en waar stopt het?

Ad1. Deze vraag gaat over de onderlinge rol- en taakverdeling binnen het team. Wie doet het onderzoek, wie is verantwoordelijk voor de productontwikkeling, wie voor de professionalisering en wie voor het realiseren van verandering? Traditioneel beperkt de onderzoeker zich tot onderzoek maar er zijn ook designs waarin de onderzoeker coach is van praktijkprofessionals bij het doen van onderzoek (zoals bij actieonderzoek) of interventionist is die verandering realiseert (zoals bij ontwerpgericht onderzoek).

Ad.2 Deze vraag gaat over de randvoorwaarden en de mate waarin er in het onderzoek ruimte is om dingen te maken, mensen iets te leren en veranderinterventies te doen.

Ad 3. Deze vraag gaat over waar het onderzoek ophoudt en implementatie begint. Van Beest, Balje, & Andriessen (2017) laten in hun PRO-model zien dat praktijkgerichte onderzoekers negen verschillende activiteiten tot hun onderzoek kunnen rekenen. Deze variëren van pure theoretische activiteiten zoals het verklaren van mechanismen tot praktijkgerichte activiteiten zoals het bijdragen aan blijvende veranderingen in de praktijk. In een aanpak kiezen onderzoekers voor een bepaalde route door deze negen activiteiten heen. Het PRO-model is heel geschikt om binnen een consortium de vraag te bespreken welke activiteiten binnen het onderzoek vallen en welke niet.

De vier doelen van praktijkgericht onderzoek staan uiteraard niet los van elkaar. De toepassing van kennis kan leiden tot leren en veranderen. Hetzelfde geldt voor het toepassen van producten. Voor veranderingen in het systeem is leren noodzakelijk en van veranderingen kan je ook weer leren etc. De samenhang tussen de doelen staat weergegeven in figuur 2.

Figuur 2: samenhang tussen de vier doelen van praktijkgericht onderzoek

Het is verstandig om al bij het ontwikkelen van een onderzoeksopzet na te denken op welke manier deze vier doelen elkaar in het onderzoek beïnvloeden. Dat kan door het ontwikkelen van een 'theory of change' (Stein & Valters, 2012; Taplin & Rasic, 2012): een theorie over de weg waarlangs onderzoek tot verandering leidt. De doorwerking van onderzoek loopt vaak langs verschillende wegen die 'impact pathways' worden genoemd (Springer-Heinze, Hartwich, Simon Henderson, Horton, & Minde, 2003). Door in de opstartfase van een onderzoek deze impact pathways te benoemen wordt duidelijk welke activiteiten in het onderzoek kunnen worden opgenomen om de doorwerking van het onderzoek te vergroten. Ook helpt dit om de relevantie van het onderzoek naar de subsidieverstrekker te onderbouwen.

5. Kijken vanuit de onderzoeksvraag

De onderzoeksvraag is een belangrijk sturend element in een onderzoek. Een goede onderzoeksvraag is een noodzakelijke voorwaarde voor een goed onderzoek. Maar wanneer is een onderzoeksvraag goed? Oost & Markenhof (2002) geven vijf kwaliteitscriteria. Een goede onderzoeksvraag is:

- Relevant
- Verankerd
- Precies
- Consistent
- Functioneel

Relevant verwijst naar de relevantie van de vraag voor de praktijkvraag. Verankerd verwijst naar de aansluiting van de vraag bij het kennisprobleem. Precies gaat over de nauwkeurigheid van de in de vraag gehanteerde begrippen en de veronderstelde relatie tussen die begrippen. Consistent gaat over de consistentie tussen alle elementen. Erg bruikbaar is het criterium functioneel. Dit eist dat de vraag helder aangeeft wat de functie van het onderzoek moet zijn. Een onderzoeksvraag kan verwijzen naar één van zes mogelijke onderzoeksfuncties (Oost & Markenhof, 2002):

1. Definieren
2. Beschrijven
3. Vergelijken
4. Verklaren & voorspellen

5. Evalueren
6. Ontwerpen

Bij een goede onderzoeksvraag is onmiddellijk duidelijk naar welke functie deze verwijst. Andriessen (2011) geeft een handig overzicht met voorbeelden van ieder van de zes onderzoeksfuncties:

Onderzoeksfunctie	Voorbeeldvragen
Definiëren	In welke klasse kan het ondergebracht worden? Hoor het bij deze familie thuis? Wat is de aard? Wat is de plaats in het grotere geheel? Wat is het theoretisch perspectief? Hoe kan het getypeerd worden? Waar is het een voorbeeld van?
Beschrijven	Wat zijn de kenmerken? Welke eigenschappen heeft het? Hoe is het? Waaruit bestaat het? Wie of wat is erbij betrokken? Wat zijn de belangrijke stappen? Hoe ziet het eruit?
Vergelijken	Wat zijn verschillen? Wat zijn overeenkomsten? Waar zijn ze anders? Op welke punten stemmen ze overeen? Zijn ze hetzelfde?
Evalueren	Wat is de waarde van? Hoe goed werkt het? Wat zijn positieve punten? Wat zijn de negatieve punten? Hoe geschikt is het? Hoe wenselijk is het? Wat zijn de voordelen? Wat zijn de nadelen?
Verklaren	Waarom is het zo? Hoe komt het dat? Wat zijn oorzaken? Waar is dit een gevolg van? Welke redenen zijn er? Wat zijn de achtergronden? Hoe kon dit gebeuren?
Ontwerpen	Wat kan er aan gedaan worden? Hoe kan het verbeterd worden? Hoe moet het? Wat zijn geschikte maatregelen? Wat moet er wel en niet gebeuren?

6. Kijken vanuit deelvragen

Voor de structurering van een onderzoek kan het handig zijn om te werken met deelvragen. Het idee hierachter is dat je een onderzoek opdeelt in kleinere onderzoeken die samen alle informatie opleveren die nodig is om de onderzoeksvraag te beantwoorden. Dit is heel gebruikelijk in sociaalwetenschappelijk onderzoek maar minder in technisch onderzoek of ontwerponderzoek. Daar is het gebruikelijker om te werken met deelproducten (zie invalshoek 7).

Ook van deelvragen moet duidelijk zijn naar welke van de zes genoemde onderzoeksfuncties ze verwijzen. Belangrijk om daarbij in de gaten te houden is dat een deelvraag nooit een 'hogere' onderzoeksfunctie kan hebben dan de onderzoeksvraag, kijkend naar de volgorde van de opsomming in hierboven. (Verschuren & Doorewaard, 2010, p. 112). Is bijvoorbeeld de onderzoeksvraag een vergelijkende vraag ('wat zijn overeenkomsten en verschillen tussen behandelmethodes A en B') dan zullen de deelvragen beschrijvend zijn ('wat zijn de kenmerken van behandelmethodes A' en 'wat zijn de kenmerken van behandelmethodes B'). Als een van de deelvragen zou zijn 'hoe kunnen deze methoden worden verbeterd' dan is dat een deelvraag die hoger in de hiërarchie staat en die vermoedelijk de onderzoeksvraag zou moeten zijn.

Verschuren & Doorewaard (2010) gebruiken dit principe voor een methode om te komen tot deelvragen bij een onderzoeksvraag. Je kijkt op welke trede van de ladder je onderzoeksvraag staat en welke onderzoeksvragen daar

onder staan. Deze vormen de basis voor je deelvragen. Dus als je een vergelijkend onderzoek doet waarbij je twee casussen vergelijkt zijn de deelvragen beschrijvende deelvragen over de casussen. Doe je een evaluatieonderzoek over een interventie dan zijn de deelvragen beschrijvende vragen naar de eigenschappen van de interventie, de geconstateerde effecten en naar de norm waaraan wordt getoetst. Ook zijn er deelvragen nodig over de verklaring van de effecten.

Hieruit volgt dat de ‘hoogste’ onderzoeksfunctie in de hiërarchie van hierboven, de ontwerpende functie, de meest complexe is want het opleveren van die kennis vereist deelvragen over een beschrijving van de praktijkvraag, een verklaring van de oorzaken, een evaluatie van de ernst van de kwestie, alsmede een beschrijving en evaluatie van beschikbare oplossingen en een inschatting van de effecten van de te ontwerpen oplossing.

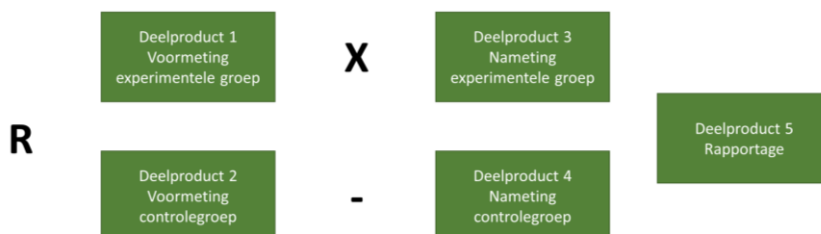
Een tweede manier om tot deelvragen te komen die door Verschuren & Doorewaard (2010) wordt genoemd is door de kernbegrippen uit de onderzoeksvraag uiteen te rafelen. In veel onderzoeksvragen staat een abstract begrip centraal zoals eenzaamheid of kwaliteit van zorg. Dit kan veelal worden onderverdeeld in aspecten, dimensies of onderdelen. Over deze aspecten kunnen dan deelvragen worden geformuleerd.

7. Kijken vanuit de producten

Deze invalshoek kijkt naar wat het onderzoek concreet moet opleveren, zowel aan het einde van het onderzoek als onderweg daarnaar toe. Het eindproduct is af te leiden uit het ontwerpdoel (invalshoek 4.2) zoals de onderzoeksvraag is af te leiden uit het kennisdoel (invalshoek 4.1). Hier richten we ons specifiek op de deelproducten. Het formuleren en ordenen van deelproducten is behulpzaam bij het structureren van het onderzoek en het ontwikkelen van een aanpak (invalshoek 8). Deelvragen expliciteren welke kennis nodig is om de onderzoeksvraag te beantwoorden, deelproducten expliciteren welke concrete tussenproducten nodig zijn om de doelen van het onderzoek te realiseren. Losse (2018) werkt dit mooi uit. Zo laat ze zien dat het maken van een adviesrapport bestaat uit de deelproducten: vraagdefinitie, analyse, verbeterscenario's en advies, terwijl het maken van een ontwerp bestaat uit: vraagdefinitie, programma van eisen, een of meerdere ontwerpen, test, een of meerdere prototypes, test en definitief fabricaat.

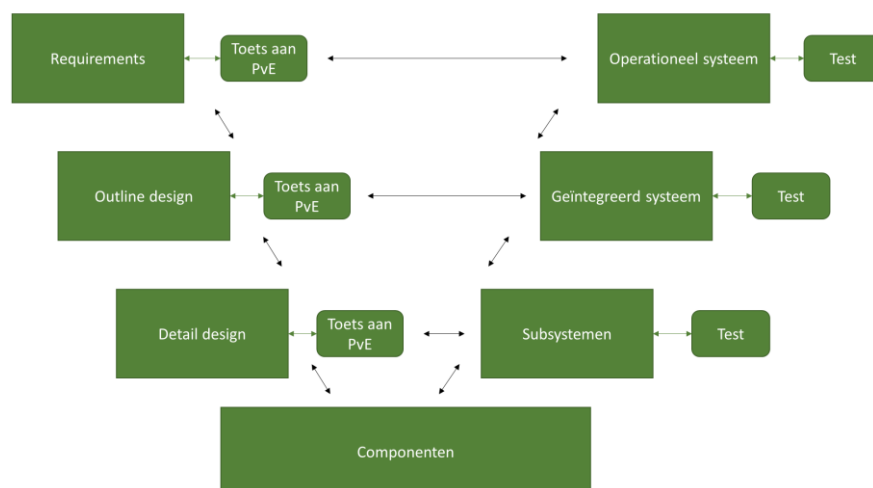
Het expliciteren van deelproducten is geschikt bij onderzoek waarin het ontwerpdoel, het professionaliseringsdoel en/of het veranderdoel belangrijk zijn omdat hiermee kan worden aangegeven via welke weg de doelen gerealiseerd gaan worden. Vervolgens is voor het realiseren van een specifiek deelproduct waarschijnlijk nieuwe kennis nodig waarvoor vaak een deelvraag kan worden geformuleerd. Het formuleren van deelproducten is daarmee een derde manier (bovenop de hierboven genoemde twee manieren van Verschuren en Doorewaard) om tot deelvragen te komen.

De deelproducten kunnen vervolgens gebruikt worden als basis voor de aanpak (invalshoek 8). Een design kan worden gezien als een bepaalde ordening van deelproducten. Zo kan het onderzoeksdesign van een gerandomiseerd experiment gezien worden als een configuratie van vijf deelproducten zoals weergegeven in figuur 3. R staat voor het randomiseren van beide groepen en X staat voor de interventie.

Figuur 3: Experimenteel design weergegeven in deelproducten

Een heel ander design staat weergegeven in figuur 4 waarmee een nieuw ICT systeem of apparaat wordt ontwikkeld. Het design staat bekend als het V-model met aan de linker kant de deelproducten die te maken hebben met het uiteenleggen van de ontwerpeisen en het ontwikkelen van het ontwerp en aan de rechter kant de deelproducten die te maken hebben met het realiseren van het ontwerp en het testen ervan.

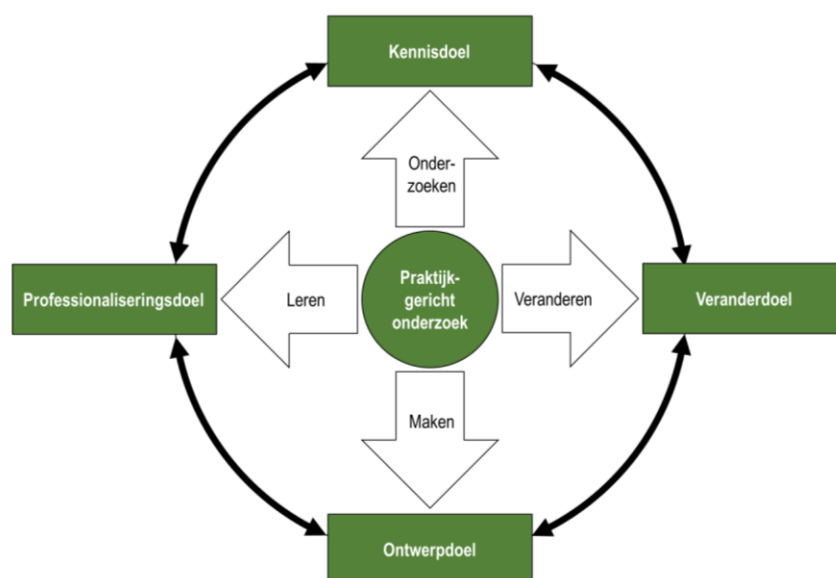

Figuur 4: V-model design weergegeven in deelproducten.

Het expliciet maken van deelproducten kan tot slot ook een functie vervullen bij het afstemmen van de verwachtingen over een onderzoek in een consortium. De deelproducten geven aan wat het onderzoek concreet gaat opleveren en consortiumpartners kunnen toetsen of dit bij hun wensen en verwachtingen past.

8. Kijken vanuit de aanpak

Traditioneel zijn we gewend om bij de aanpak van een onderzoek alleen te denken aan de onderzoeks aanpak voor het beantwoorden van de onderzoeksvraag. De vraag “wanneer is een onderzoeksdesign passend?” wordt vaak beantwoord met het antwoord “als hij past bij de onderzoeksvraag” (May & Mathijssen, 2015). Wanneer we bij praktijkgericht onderzoek echter ook andere doelen nastreven dan alleen het kennisdoel, dan wordt de aanpak niet alleen bepaald door de onderzoeksvraag maar ook door de andere onderzoeksdoelen. Ieder van de vier doelen uit invalshoek 4 vereist een wijze van werken die geïntegreerd dient te worden in de aanpak van het hele project (zie figuur 5).

Figuur 5: de aanpak van het project wordt bepaald door de vier doelen

8.1 Onderzoeksaanpak

De onderzoeksaanpak bestaat uit het onderzoeksdesign en de onderzoeksmethoden voor dataverzameling en data-analyse. Er zijn vele mogelijke onderzoeksdesigns en er bestaan ook vele indelingen. Voor sociaalwetenschappelijk onderzoek maakt bijvoorbeeld Bryman (2012) onderscheid tussen:

- Experiment (gerandomiseerd, quasi en natuurlijk)
- Cross-sectioneel onderzoek
- Longitudinaal onderzoek
- Case study
- Meervoudige case study

Binnen het kwalitatief onderzoek bestaan weer andere indelingen. Zo maken Letts et al. (2007) onderscheid tussen:

- Fenomenologie
- Etnografie
- Grounded theory
- Participatief actieonderzoek
- Overige designs

Onderzoeksmethoden bestaan er uiteraard ook in vele soorten en maten variërend van vragenlijsten tot participerende observatie. Voor meer informatie verwijzen wij naar de vele methodologieboeken die er binnen verschillende vakgebieden zijn verschenen.

Hier willen we het belang benadrukken van het onderscheid tussen het onderzoeksdesign en de onderzoeksmethoden. Het onderzoeksdesign geeft weer op welke manier methoden worden gecombineerd om een antwoord te geven op de onderzoeksvraag. Het is de juiste combinatie van methoden die maakt dat een onderzoeksaanpak passend is. Binnen een onderzoeksdesign als bijvoorbeeld een meervoudige casestudy kunnen vele verschillende dataverzamelmethode worden gebruikt. Maar het antwoord op de vraag komt tot stand door de data over de individuele casussen op meerdere manieren tussen de te vergelijken (cross-case analyse). Een onderzoeksdesign is soms (maar niet altijd) ook verbonden aan specifieke paradigmatische uitgangspunten: opvattingen over hoe de wereld in elkaar zit, wat kennis is, alsmede ethische en methodologische uitgangspunten (Lincoln & Guba, 2000). Onderzoeksmethoden daarentegen geven op zichzelf geen informatie hoe een antwoord wordt gegeven op de vraag, alleen hoe de gegevens worden verzameld en geanalyseerd. Wanneer in een onderzoeksopzet nagelaten wordt te beschrijven op welke manier onderzoeksmethoden worden geconfigureerd tot een onderzoeksaanpak kan de passendheid van dat voorstel niet worden beoordeeld.

8.2 Veranderaanpak

Mensen zijn niet eenvoudig te veranderen. Toch is het vaak het doel van praktijkgericht onderzoek om aan die verandering een bijdrage te leveren die verder gaat dan alleen het opleveren van nieuwe kennis (8.1), bijvoorbeeld door iets te veranderen aan het systeem of de mensen daar in, en/of mensen iets leren (8.3), en/of door iets te maken (8.4)

Veranderingen kunnen betrekking hebben op gedrag van individuen. In de literatuur gaat het dan over 'behavioral change'. Een bekende aanpak in de zorg hiervoor is de Behavioral Change Wheel (Michie, van Stralen, & West, 2011), een synthese van 19 modellen voor gedragsverandering. Dit model bestaat uit negen type interventies (zoals training en overtuiging) en zeven beleidsstrategieën (zoals communicatie en richtlijnen) die ervoor zorgen dat individuen hun gedrag willen veranderen, kunnen veranderen en daar ook de gelegenheid voor hebben.

Veranderingen kunnen ook betrekking hebben op het gedrag van het collectief. Het kan dan gaan om het veranderen van teams, afdelingen, organisaties, overheidsbeleid of zorgstelsels. Dit is een breed expertiseterrein waarin tal van disciplines actief zijn. Bij praktijkgericht onderzoek is het van belang na te denken welke rol het onderzoek speelt of kan spelen in deze veranderprocessen. Een passieve rol is te zorgen dat de belangrijkste stakeholders binnen een systeem bij het onderzoek zijn betrokken. Vervolgens is de hoop dat zij de onderzoeksresultaten zullen benutten voor verandering in protocollen, beleid en manieren van werken. Een meer actieve rol is om binnen het onderzoek actief mee te helpen aan het formuleren van beleid en het opstellen van protocollen.

Maar papier is geduldig en verandering van complexe systemen weerbarstig (Vermaak, 2009). De meest actieve manier om met praktijkgericht onderzoek bij te dragen aan veranderingen in de zorg is door een veranderstrategie op te nemen als onderdeel van het onderzoek. De Caluwe & Vermaak (1999) maken onderscheid tussen vijf veranderstrategieën en geven ze ieder een eigen kleur: blauwdruk denken is de rationele planmatige strategie, geeldru denken is de belangenstrategie gebaseerd op o.a. macht en coalities, rood is de mensgerichte strategie gericht op o.a. belonen en straffen, groen is de groeigerichte strategie gericht op o.a. leren en motivatie en wit is de energiegerichte strategie gebaseerd o.a. op zelforganisatie en creativiteit. Het idee is dat een veranderstrategie moet passen bij de praktijkkwesitie en de context. Bij het ontwikkelen van een onderzoeksopzet kan worden bekeken welke veranderstrategie past bij de praktijkkwesitie en welke activiteiten in het onderzoek kunnen worden opgenomen om deze strategie te realiseren.

8.3 Didactische aanpak

Wanneer we met een onderzoeksproject ook mensen iets willen leren - tijdens of na het onderzoek - moeten we nadenken over een aanpak hiervoor: een didactische aanpak. Wij hanteren daarbij de brede betekenis van het woord leren die Ruijters (2006, p.48) geeft: "Leren komt vanuit de 'zone van het niet weten/het onbekend' en leidt via allerlei fysieke en mentale activiteiten, tot het ontdekken van begrip en bekwaamheid". Het gaat dus om al die gebeurtenissen waarin mensen eerst iets niet weten, dan activiteiten ondernemen (zowel denken als doen) die ertoe leiden dat ze beter begrip hebben en een hogere bekwaamheid.

De taak voor de ontwerper van een onderzoeksopzet is te bepalen welke fysieke en mentale activiteiten we betrokkenen willen laten doen om ze te laten leren. De meest passieve vorm gaat niet verder dan dat we onze onderzoeksresultaten verspreiden en hopen dat de praktijk er iets van leert (door ze te lezen). Dit blijkt weinig effectief (Bero et al., 1998). Iets actiever wordt het als we onderwijsmateriaal ontwikkelen om de resultaten op te nemen in een onderwijscurriculum zodat de toekomstige zorgprofessional er van leert. Ook dat blijkt echter weinig effectief (Bero et al., 1998). Nog actiever wordt het wanneer we interactieve bijeenkomsten gaan organiseren met zorgprofessionals of werken met het principe van audit en feedback (Lau et al., 2015). Dit blijkt in veel gevallen behoorlijke effectief te zijn (Bero et al., 1998).

Een speciaal geval is wanneer we het onderzoek zelf zien als kans voor betrokkenen om iets te leren. Onderzoeken kunnen hele rijke leeromgevingen zijn waarbij deelnemers in vijf richtingen kunnen leren (Markauskaite & Goodyear, 2017, p.596):

1. Omhoog: door praktijkervaring te verbinden aan theorie;
2. Naar binnen: door meer te weten te komen over de eigen persoon en de eigen professionaliteit;
3. Naar voren: door nieuwe handelingskennis te ontwikkelen voor toekomstig handelen;
4. Naar opzij: door bekwaamer te worden in onderlinge samenwerking, vaak over disciplines heen;
5. Naar beneden: door steviger te staan omdat er beter zicht is op contextuele beperkingen en eigen voorkeuren en te leren beter te leren van dagelijkse ervaringen.

Dit kan worden bereikt door betrokkenen een rol te geven in het onderzoek. Verderop gaan we nader in op zo'n participatieve rol.

8.4 Ontwerpaanpak

Net als dat er vele onderzoeksaanpakken bestaan, zijn er ook vele manieren om dingen te ontwerpen. Ook hier is het mogelijk onderscheid te maken tussen het design en de gebruikte methoden. Zo kan Design Thinking (Buchanan, 1992) gezien worden als een overall aanpak van een ontwerpproces waarbinnen vele methoden kunnen worden gecombineerd. Ontwerpmethoden op hun beurt kunnen onderverdeeld worden in soorten. Martin & Hanington (2012) geven een opsomming van 100 ontwerpmethoden en maken onderscheid tussen onderzoeksmethoden, synthese / analysemethoden en onderzoeksproducten. De CMD Research Methods Pack² noemt er 58 en verdeelt ze naar:

² <http://www.cmdmethods.nl/>

- bibliotheekmethoden om achter reeds bestaande kennis te komen;
- veldmethoden om achter de wensen en eisen van gebruikers te komen;
- laboratoriummethoden om te testen of een ontwerp werkt;
- showroom methoden om je ontwerp te laten valideren door de buitenwereld;
- workshop methoden om mogelijkheden te verkennen;
- stepping stones om resultaten vast te leggen en te communiceren naar het team en de buitenwereld (Van Turnhout et al., 2014).

Er is overlap tussen ontwerpmethoden die erop gericht zijn om informatie te verzamelen (zoals bibliotheekmethoden en veldmethoden) en de onderzoeksmethoden uit 8.1. Er is echter wel een verschil in gebruik van deze methoden. Binnen de onderzoeks aanpak worden de methoden gebruikt om te helpen een onderzoeksvraag te beantwoorden. De kwaliteit van het antwoord wordt primair vastgesteld door te kijken naar de kwaliteit van de dataverzameling. Binnen de ontwerpaanpak worden de methoden gebruikt om te helpen tot een ontwerp te komen. De kwaliteit van het ontwerp wordt primair vastgesteld door te kijken of het ontwerp een waardevolle bijdrage levert aan de praktijkkwesitie. Aan onderzoeksmethoden worden daarom in het algemeen andere eisen gesteld dan aan vergelijkbare ontwerpmethoden.

Participatie in praktijkgericht onderzoek

Participatie is een belangrijke dimensie bij het bepalen van de aanpak. Het gaat daarbij enerzijds om de vorm van participatie van de praktijk in het onderzoek en anderzijds om de vorm van participatie van de onderzoeker in de praktijk.

Bij participatie van de praktijk in onderzoek wordt bij zorgonderzoek onmiddellijk gedacht aan cliënt- en patiëntparticipatie. Dergelijke participatie kan de kwaliteit en toepasselijkheid van onderzoek vergroten (Brett et al., 2014). Veelal blijft de rol van de cliënt of patiënt echter beperkt tot het niveau van consultatie: meepraten over de onderzoeksopzet en input en feedback leveren tijdens het onderzoek. Wij willen hier nader ingaan op de mogelijkheden om cliënten, patiënten, mantelzorgers, zorgverleners, managers en bestuurders actiever mee te laten doen in het onderzoek als een vorm van coproductie (INVOLVE, 2018) door hen een rol te geven als onderzoeker.

Coproductie gaat verder dan alleen het organiseren van ‘productieve interacties’ door consultatie (ZonMW, 2018). Soms is het mogelijk betrokkenen hun praktijkkennis en ervaring te laten inbrengen in de rol van onderzoeker. Hierdoor kan de validiteit en bruikbaarheid van de te ontwikkelen kennis verder worden vergroot en tegelijkertijd kunnen zij als onderzoeker nieuwe dingen leren, kan het onderzoek bijdragen aan verandering in hun lokale context en kan er draagvlak ontstaan voor verdere implementatie.

Betrokkenen kunnen op verschillende niveaus participeren in onderzoek. Baxter, Thorne, & Mitchell (2001) maken onderscheid tussen het passieve, consultatieve, actieve, en eigenaarschap-niveau (Baxter et al., 2001). Binnen deze vier niveaus kunnen verschillende rollen worden gespecificeerd (zie figuur 6). Op het passieve niveau hebben betrokkenen alleen een rol in het onderzoek als subject en respondent. Bij consultatie kunnen betrokkenen geconsulteerd worden om hun reactie te geven op de onderzoeksopzet of op onderzoeksresultaten, of ze kunnen iets actiever de rol van adviseur krijgen die gevraagd en ongevraagd over het onderzoek mag adviseren aan de onderzoekers.

Op het actieve niveau zijn verschillende varianten mogelijk. Betrokkenen kunnen worden ingezet om als onderzoeker data te verzamelen, ze kunnen meehelpen in de data-analyse, of ze kunnen als volwaardig mede-onderzoeker lid zijn van het onderzoeksteam. Dit niveau wordt ook wel aangeduid als het niveau van ‘participatief onderzoek’. Jagosh et al. (2012) vonden in hun onderzoek hiernaar dat participatief onderzoek waarde toevoegt via een aantal mechanismen:

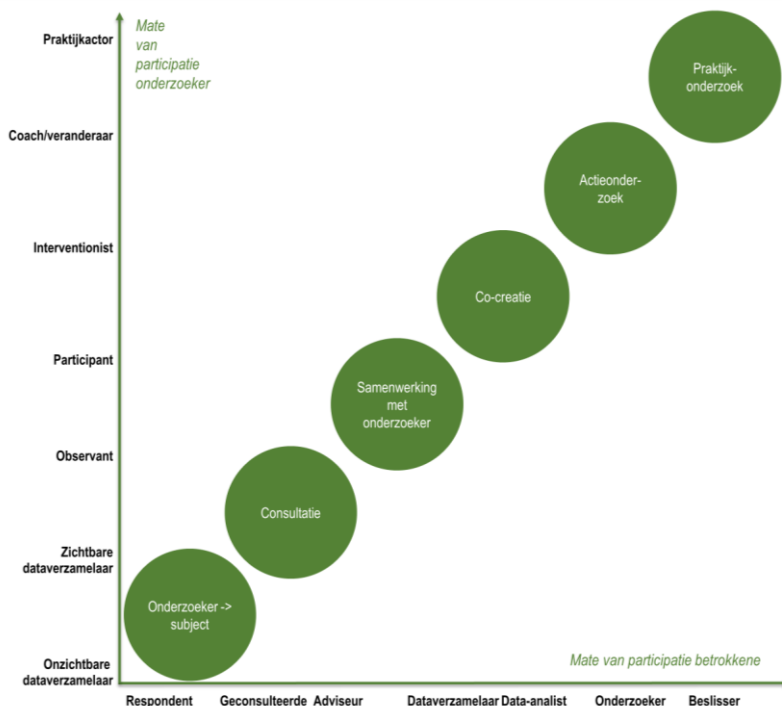
1. Bevorderen van onderzoek dat past bij de context;
2. Beschikbaar krijgen van respondenten, adviesraden, en implementatiemedewerkers;
3. Verhogen van competenties bij betrokkenen en de onderzoekers waardoor een bijdrage wordt geleverd aan het professionaliseringsdoel;

4. Creëren van productieve conflicten en daaropvolgende onderhandelingen, wat bijdraagt aan het veranderdoel;
5. Bijdragen aan grotere kwaliteit van de resultaten;
6. Vergroten van de bestendigheid van de effecten, wat bijdraagt aan het veranderdoel;
7. Creëren van veranderingen in het systeem en onverwachte projecten en activiteiten.

Op het niveau van eigenaarschap hebben betrokkenen ook beslissingsbevoegdheid en besluiten ze (mede) over opzet, voortgang en afronding van het onderzoek. Op dit niveau wordt ook wel gesproken van 'user-controlled research' en van 'empowerment' (Hanley, 2005). Vaak wordt de keuze voor user-controlled research niet alleen gemaakt ter bevordering van de validiteit en doorwerking van het onderzoek maar ook vanuit ethische en idealistische overwegingen. Op het niveau van eigenaarschap is er sprake van volledige gelijkwaardigheid tussen onderzoeker en betrokkenen en zijn er geen machtsverschillen.

Bij participatie in praktijkgericht onderzoek kan het ook gaan om participatie van onderzoekers in de praktijk. Figuur 6 geeft hiervan verschillende niveaus weer. De onderzoekers kunnen onzichtbare dataverzamelaars zijn wanneer ze bijvoorbeeld gebruik maken van administratieve gegevens of wanneer ze documentonderzoek doen. Ze worden zichtbaar zodra ze gaan interviewen of enquêtes afnemen. Als observant stappen ze daadwerkelijk in de praktijksituatie, maar wel in een passieve rol. Wanneer zij dezelfde activiteiten gaan verrichten als de betrokkenen in de praktijk dan worden ze participant. Dit gebeurt bijvoorbeeld bij participatieve observatie.

Een volgend niveau is wanneer onderzoekers actief gaan ingrijpen in de praktijk als interventionist. Dat kan zijn om iets uit te testen, zoals bij een experiment, maar ook met als doel om de lokale situatie te verbeteren. Als interventionist is de ingreep vaak eenmalig maar dat verandert op het volgende niveau van participatie waarbij de onderzoeker gedurende langere tijd meewerkt aan de lokale praktijkkwessie. Dit kan bijvoorbeeld in de rol van coach, wat vaak voorkomt bij actieonderzoek (Pluut, 2018). De betrokkenen voeren dan zelf het onderzoek naar het verbeteren van hun situatie uit en worden daarbij begeleid door een onderzoeker. Het kan ook in de rol van veranderaar die zelf veranderingen in gang zet. Op het hoogste niveau vallen de rollen van onderzoeker en betrokkene volledig samen. Dit is het geval bij praktijkonderzoek waarbij bijvoorbeeld zorgprofessionals zelf het onderzoek volledige opzetten en uitvoeren, zonder betrokkenheid van een externe onderzoeker.

Figuur 6: Niveaus van participatie in praktijkgericht onderzoek

Het combineren van aanpakken

In een onderzoeksopzet worden de onderzoeksaanpak, de ontwerpaanpak, de didactische aanpak en de verander-aanpak gecombineerd tot een integrale opzet. Er zijn in de literatuur voorbeelden van onderzoeksopzetten waarin dit het geval is. Zo kan actieonderzoek gezien worden als een vorm van sociaalwetenschappelijk onderzoek waarin zowel praktijkgerichte kennis wordt ontwikkeld als praktijken worden verbeterd op een manier waar betrokkenen iets van leren (Pluut, 2018; Van Lieshout et al., 2017). Actieonderzoek combineert in haar aanpak dus zowel een onderzoeksaanpak als een didactische aanpak als een veranderaanpak.

Ontwerpgericht onderzoek is een vorm van sociaalwetenschappelijk onderzoek waarin een kennisdoel en een ontwerpdoel worden gecombineerd (Van Aken & Andriessen, 2011). Tijdens het onderzoek wordt een prototype ontwikkeld van een oplossing voor een praktijkprobleem en deze oplossing wordt een aantal malen getest in verschillende contexten. Het doel is handelingskennis te ontwikkelen waarbij bewijsmateriaal wordt verzameld over 1) of de oplossing werkt 2) onder welke omstandigheden deze wel en niet werkt 3) wat de mechanismen zijn die maken dat het werkt en 4) op welke manier de oplossing context-specifiek kan worden gemaakt.

Tot slot nog een paar woorden over benaderingen die mixed-methods worden genoemd. Deze term wordt vaak gebruikt voor onderzoeken waarin zowel kwantitatieve als kwalitatieve dataverzamelingsmethoden worden gecombineerd (Creswell, 2010). Dit komt in steeds meer disciplines voor (Teddle & Tashakkori, 2010) omdat het aantrekkelijk is voor onderzoekers om de kracht van beide soorten onderzoek te compenseren. Echter, mixed methods blijven beperkt tot de onderzoeksaanpak en zijn daarmee primair gericht op het realiseren van het kennisdoel. Om in een onderzoek tegelijk ook bij te dragen aan het ontwerpdoel, professionaliseringsdoel en veranderdoel is meer nodig dan een mixed-methods onderzoeksaanpak en moet een ontwerpaanpak, didactische aanpak en verander-aanpak worden toegevoegd.

REFERENTIES

- Andriessen, D. (2011). Veldprobleem, kennisprobleem, deelvragen. In Joan E. van Aken & D. Andriessen (Eds.), *Handboek Ontwerpgericht Wetenschappelijk Onderzoek* (pp. 119–128). Den Haag: Boom Lemma.
- Andriessen, D. (2014). *Praktisch relevant en methodisch grondig; dimensies van onderzoek in het hbo*. Utrecht: Hogeschool Utrecht.
- Andriessen, D. (2019). Doorwerking van onderzoek in complexe vraagstukken. In N. M. Montessori, M. Schipper, D. Andriessen, & K. Greven (Eds.), *Bewegen in Complexiteit; Voorbeelden voor onderwijs, onderzoek en praktijk*. Utrecht: Hogeschool Utrecht.
- Baxter, L., Thorne, L., & Mitchell, A. (2001). *Small voices big noises*. Exeter: Washington Singer Press.
- Bero, L. a, Grilli, R., Grimshaw, J. M., Harvey, E., Oxman, A. D., & Thomson, M. A. (1998). Closing the gap between research and practice: an overview of systematic reviews of interventions to promote the implementation of research findings. The Cochrane Effective Practice and Organization of Care Review Group. *Bmj*, 317(7156), 465–468.
- Brett, J., Staniszevska, S., Mockford, C., Herron-Marx, S., Hughes, J., Tysall, C., & Suleman, R. (2014). Mapping the impact of patient and public involvement on health and social care research: A systematic review. *Health Expectations*, 17(5), 637–650.
- Bryman, A. (2012). *Social research methods*. Oxford: Oxford University Press.
- Buchanan, R. (1992). Wicked Problems in Design Thinking. *Design Issues*, 8(2), 5–21.
- Creswell, J. W. (2010). Mapping the developing landscape of mixed methods research. In *Sage Handboek of Mixed Methods in Social & Behavioral Research*. Thousand Oaks: Sage Publications Inc.
- De Caluwe, L., & Vermaak, H. (1999). *Leren Veranderen. Een handboek voor de veranderkundige*. Alphen aan den Rijn: Samsom.
- Hanley, B. (2005). *Research as Empowerment?: Report of a Series of Seminars Organised by the Toronto group*. York: Joseph Rowntree Foundation.
- INVOLVE. (2018). *Guidance on co-producing a research project*. Southampton: National Institute for Health Research. Retrieved from http://www.invo.org.uk/wp-content/uploads/2018/03/Copro_Guidance_Mar18.pdf
- Jagosh, J., Macauley, A., Pluye, P., Salsberg, J., Bush, P. L., Henderson, J., ... Greenhalgh, T. (2012). Uncovering the Benefits of Participatory Research: Implications of a Realist Review for Health Research and Practice. *The Milbank Quarterly*, 90(2), 311–346.
- Langendam, M., Hooft, L., Heus, P., Scholten, R., & Bossuyt, P. (2013). *Alternatieven voor Randomized Controlled Trials in onderzoek naar de effectiviteit van interventies*. Amsterdam: Academisch Medisch Centrum Amsterdam.
- Lau, R., Stevenson, F., Ong, B. N., Dziedzic, K., Treweek, S., Eldridge, S., ... Murray, E. (2015). Achieving change in primary care-effectiveness of strategies for improving implementation of complex interventions: Systematic review of reviews. *BMJ Open*, 5(12).
- Letts, L., Wilkins, S., Law, M., Stewart, D., Bosch, J., & Westmoreland, M. (2007). Guidelines for Critical Review form: Quantitative Studies. Retrieved February 4, 2019, from <http://srs-mcmaster.ca/research/evidence-based-practice-research-group/>
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (2000). Paradigmatic controversies, contradictions, and emerging confluences. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* (Vol. 2nd, pp. 163–188). London: Sage Publications.
- Losse, M. (2018). *Onderzoekend vermogen ontwikkelen bij studenten*. Amsterdam: Boom Uitgevers.
- Markauskaite, L., & Goodyear, P. (2017). *Epistemic Fluency and Professional Education*. Dordrecht: Springer Netherlands.
- Martin, B., & Hanington, B. (2012). *Universal methods of design*. Beverly, MA: Rockport Publishers.

- May, A., & Mathijssen, J. (2015). *“Alternatieven voor RCT bij de evaluatie van effectiviteit van interventies!?”* Den Haag: ZonMw.
- Michie, S., van Stralen, M. M., & West, R. (2011). The behaviour change wheel: A new method for characterising and designing behaviour change interventions. *Implementation Science*, 6(1), 42.
- Morrow, E. M., Goreham, H., & Ross, F. (2017). Exploring research impact in the assessment of leadership, governance and management research. *Evaluation*, 23(4), 407–431.
- Oost, H. (1999). *De kwaliteit van probleemstellingen in dissertaties (The quality of research problems in dissertations)*. Doctoral dissertation, University of Utrecht, Utrecht: IVLOS Reeks.
- Oost, H., & Markenhof, A. (2002). *Een onderzoek voorbereiden*. Baarn: HBUitgevers.
- Pluut, B. (2018). *Actieonderzoek in de onderzoeksprogramma's van ZonMw; een verkenning*. Den Haag.
- Reijmerink, W. (2018). De impact van publieke kennisprogrammering. *Tijdschrift Voor Gezondheidswetenschappen*, 96(3–4), 124–127. <https://doi.org/10.1007/s12508-018-0134-1>
- Ruijters, M. C. P. (2006). *Liefde voor leren*. Deventer: Kluwer.
- Springer-Heinze, A., Hartwich, F., Simon Henderson, J., Horton, D., & Minde, I. (2003). Impact pathway analysis: An approach to strengthening the impact orientation of agricultural research. *Agricultural Systems*, 78(2), 267–285.
- Stappers, B. Y. P., & Giaccardi, E. (2017). Research through design. In *The Encyclopedia of Human-Computer Interaction*, 2nd Ed. (pp. 1–156). Aarhus: Interaction design foundation.
- Stein, D., & Valters, C. (2012). Understanding ‘Theory of Change’ In International Development: A Review of Existing Knowledge. *Justice and Security Research Programme Paper*, 1(August), 25.
- Taplin, D. H., & Rasic, M. (2012). *Facilitator 'S Source Book*. New York: ActKnowledge.
- Teddlie, C., & Tashakkori, A. (2010). Overview of contemporary issues in mixed methods research. In A. Tashakkori & C. Teddlie (Eds.), *Sage Handboek of Mixed Methods in Social & Behavioral Research* (pp. 1–41). Thousand Oaks: Sage Publications Inc.
- Van Aken, J. E., & Andriessen, D. (2011). *Handboek ontwerpgericht wetenschappelijk Onderzoek; Wetenschap met effect*. (Joan Ernst Van Aken & D. Andriessen, Eds.). Den Haag: Boom Lemma Uitgevers.
- Van Beest, W., Balje, J., & Andriessen, D. (2017). Hoe meet je de praktische relevantie? *TH&MA-Tijdschrift Voor Hoger Onderwijs & Management*, (4), 52–57.
- Van Lieshout, F., Jacobs, G., & Cardiff, S. (2017). *Actieonderzoek; Principes voor verandering in zorg en welzijn*. Assen: Van Gorcum.
- Van Turnhout, K., Bakker, R., Bennis, A., Craenmehr, S., Holwerda, R., Jacobs, M., ... Lenior, D. (2014). Design patterns for mixed-method research in HCI. In *Proceedings of the 8th Nordic Conference on Human-Computer Interaction Fun, Fast, Foundational - NordiCHI '14* (pp. 361–370). New York: ACM Press.
- Vermaak, H. (2009). *Plezier beleven aan taaiere vraagstukken*. Deventer: Kluwer.
- Verschuren, P., & Doorewaard, H. (2010). *Het ontwerpen van een onderzoek*. Den Haag: Boom Lemma.
- Vogel, I. (2012). *ESPA guide to working with Theory of Change for research projects*. Edinburgh: ESPA. Retrieved from <http://www.espa.ac.uk/files/espa/ESPA-Theory-of-Change-Manual-FINAL.pdf>
- Zegel, J. D. (2016). *Van probleem naar prestatie; in 6 stappen naar een praktijkopdracht* (2e druk). Hilversum: Op de i.
- ZonMW. (2018). *Strengthening Impact in The Netherlands*. The Hague: ZonMW.